Austr.
5492
4

Austr. 5492 g

Digitized by Google

Bayerische Staatsbibliothek
<36648992490011

Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIOTHECA CROATHICA
DR. BOŽIDAR MURGIĆ

NICHT FERNVERLEIHEN

NACRT ADRESE

STRANKE PRAVA

I

GOVOR

NAROD. ZASTUPNIKA

DRA. JOSIPA FRANKA

IZ SJEDNICE HRV. SABORA

DRŽANE 16. KOLOVOZA 1892.

(PO STENOGRAF. BILJEŽCIH).

ZAGREB 1892.
TISKOM ANTUNA SCHOLZA.

Digitized by Google

Austr. 5492 2

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

I.

Adresa.

Zastupnik **dr. Josip Frank**: Visoki sabore! Gosp. izvjestitelj obrazložio i branio je adresu većine sa običajem, koji postoji u ovoj kući i sa konformitetom, koji postoji izmedju adrese i previšnjeg reskripta. Osim toga naglasio je i da adresa iztiče nekoje potrebe, koje je takodjer većina sabora voljna prema interesom naroda izpuniti i učiniti. Nadalje iztaknuo je Dalmaciju i uvjerava nas, da većina sabora odlučno i nepomično stoji na tom stanovištu, da Dalmacija spada kraljevini Hrvatskoj i da će i većina u tom pogledu nešta učiniti, ali kako, kada, to dakako nije naveo gosp. izvjestitelj. Meni se čini, da se je g. izvjestitelj, obrazlagavajući i braneći ovakvu adresu većine, nalazio pod dojmom neugodnog utiska, što ga je učinila ova adresa na javnost. Donjekle dao si je g. izvjestitelj truda, da oslabi ovaj nepovoljan utisak; nu što mu to nije pošlo za rukom i ovim kratkim razlaganjem i što mu to ne može za rukom poći niti onda, da je obširnije obrazložio i opravdao sadržaj adrese, to je sasma naravno, jer u adresi želi hrvatski narod vidjeti pravi odraz svoga mišljenja i javnog stanja u zemlji, sve svoje težnje, sve svoje nade. Svega toga ne ima u adresi. Ja razumijem, da vladina stranka, da većina sabora nije ni u stanju onakvu adresu sastaviti i predložiti, kako to želi hrvatski narod. Takovu adresu, gdje su sve želje, svi zahtjevi, gdje su izrečeni svi osjećaji i čuvstva, sve težnje hrvatskog

Digitized by Google

naroda, može sastaviti i predložiti samo stranka prava (Na desnici: Oho!), jer je ona posve neovisna u svojem položaju i jer ona za to ima one više uvjete unutarnje moralne snage (Na desnici: Oho!), koja ju ovlašćuje za pravo na takovu adresu. Stranka prava sastavila je takovu adresu. Da je visoki sabor prema onomu, što sam zadnji put imao ovdje čast razložiti, pristao na to, da se poslovnik još prije redovitog rada saborskog promjeni, stranka prava bi danas predložila tu adresu onim istim načinom, kako je to došlo sa strane većine vis. sabora pred ovu kući, naime prema poslovniku, ali ona danas to nije u stanju. On a bi predložila adresu koja glasi (čita):

Vaše Veličanstvo!

Previšnjim kralj. reskriptom od 21. srpnja 1892. stavljene su hrvatskomu saboru do znanja namjere i radnje, koje kralj. zemaljska vlada kani zajedno s hrvatskim saborom u predstojećem petgodištu da provede.

Prema dužnosti svojoj, dao se je hrvatski sabor na potanko i savjestno izpitivanje previšnjeg reskripta, te stupa sada pred Vaše Veličanstvo sa onom iskrenošću, koja je kao najpouzdaniji izraz otačbeničtva vazda odlikovala naše otce, ove prokušane stupove priestolja i domovine.

Medju predlozi, koje kr. zemaljska vlada saboru u izgled stavlja, navedeno je nedvojbeno i takovih, koji bi u uredjenih odnošajih mogli koristno djelovati na razvoj zemlje.

Nu u previšnjem reskriptu nenavješta se promjena onoga stanja, koje sada evo jur 25 godinah najdragocjenijem dobru zemlje, njezinoj životnoj snazi nanaša ogromne štete te kroz to jednako pogibelji izvrgava in-

Digitized by Google

terese priestolja i domovine. Za to previšnji reskript nemože umiriti težko i u svojih najsvetijih čuvstvih pogodjeni hrvatski narod.

Vaše Veličanstvo! Hrvatski narod ima da izpuni veliku zadaću. To je zadaća miroljubiva rada: civilizacije, napredka, dakle kulturna misija u pravom smislu rieči. Ova misija, ovo poslanstvo nalaže mu i velike dužnosti: dužnosti prema sebi i dužnosti prema drugim. Hrvatski narod rado preuzimlje ove dužnosti, rado se njima posvećuje, kako je to uvieke bilo jedno od najsjajnijih njegovih svojstvah.

Hrvatski narod obsiže čitavi jug monarkije: na kopnu i na moru. Zemlja ta hrvatska je zemlja. More ovo hrvatsko je more. To pokazuje povjestna prošlost od 1300 godina, to pokazuje njegovo današnje posjedovno stanje. Njegova je najsvetija dužnost, da ovaj posjed čuva, da ga konsolidira, da se na njemu gospodarstveno preporodi i da time osigura svoj narodni obstanak.

Odkada se je srušio absolutizam u ovoj monarkiji bila je sva težnja našega naroda upravljena na to, da odbija sve što bi moglo zapriečiti provedenje ove zadaće, napose, da uzkrati svoje zakonito odobrenje takovim mjeram, koje podkapaju njegov obstanak, njegovu budućnost

Ovo je vodilo hrvatski sabor pri sastavu adrese g. 1861., pa kada se je tečajem dogovaranja s Ugarskom koncem g. 1868. vidilo, da prava naše zemlje još uviek zajamčena nisu, usuprot, da prieti nova pogibelj, stvorio je tadanji sabor za uzčuvanje legalnog stanovišta 31. prosinca 1866. sliedeći zaključak:

„ . . . . . U oči predstojeće našemu narodu i njegovoj državnoj, političkoj i narodnoj slobodi goleme

Digitized by Google

opasnosti, sabor ovaj zaključi: da zakonito u ovom saboru sakupljeni narod trojedne kraljevine proti svakomu jednostranomu po kruni izvest se imajućem uredjenju sabora trojedne kraljevine i uvedenju izbornoga reda za nju svečano prosvjeduje, očitujuć, da donle, dok se ujedinjenom voljom naroda i svietle krune zakonitim načinom sabor trojedne kraljevine ne uredi i za nju izborni red ne uvede, narod trojedne kraljevine i njegova kralja veže i vezati ima jedino zakoniti izborni red od g. 1848., koga su ne samo narod, već i Njeg. Veličanstva kraljevi Ferdinand V. i sada sretno vladajući Franjo Josip I. primili i na kojeg temelju su saborisali sabori od g. 1848., 1861. i 1865.—6., te svoje znamenite po narod naš odluke i zakone stvarali; napokon, da će narod naš samo onaj trojedne kraljevine sabor za zakoniti priznati, koji će se na prediućem temelju sazvati".

Samo sabor, biran po najširih slojevih pučanstva, pozna sve potrebe, sve nevolje naroda, sve poluge za njegovu sreću i njegovu propast. Takav je sabor nepatvoreni izraz narodne duše, jamstvo za zaštitu životnih interesah naroda. Ako se sabor oktroira, ako nevolja provali, ako ju narod neuzmogne zaustaviti, tada neka mu služi utjehom, da je nadvladala samo sila, ali pravo njegovo da nije napušteno, nije prejudicirano. Ako indi sabor od g. 1865. i 1866. nije saborisao na temelju izbornoga reda od g. 1848. to je ipak prosvjed hrvatskoga naroda proti svakom oktroiranju izbornog reda uviek nepokolebiv u pravnom svojem stanovištu, pa ako i još nije uvažen, nutarnja njegova snaga i istina sve se to većma osjećaju.

Signatura današnjeg vremena je gospodarstvena borba. Države, narodi i pojedinci bore se u toj borbi

Digitized by Google

medju sobom za svoj obstanak. Pobjeda u toj borbi znači kulturni napredak, a niezin poraz uništenje, izsisavanje drugih. Narodno gospodarstvo jest ona široka bojna poljana, na kojoj se bije ovaj boj. Narodnom gospodarstvu treba zato najsnažnijih stupovah: sveukupnost njegovih silah, sloboda i nezavisnost u njegovom gibanju i upotrebljivanju. Ako se njegove sile razdrobe i otmu, ako mu se stavljaju zaprieke, da se na svakom polju nemože baviti u podpunoj slobodi, intensivnim radom, ako ono postane robom tuljih interesah, tada je njegova sudbina: oslabljenje, nemoć, razsulo.

Očito, da se predusretne takovoj pogibelji, blagoizvolilo je Vaše Veličanstvo reskriptom od 27. veljače g. 1866. povodom poziva, da se izabere kraljevinski odbor za dogovore s Ugarskom, opomenuti hrvatski sabor: „Stavljajuć vam na volju, da si pri tom uzčuvanjem svoje na pravu osnovane autonomije dovoljno stečete jamstva za narodne interese svoje".

Sadržaju ove „ . . . na pravu osnovane autonomije" dalo je Vaše Veličanstvo izraza godinu dana kasnije u kraljevskoj zavjernici i kraljevskoj zakletvi ovako:

„Sveto i nepovredivo obdržavat ćemo, a kraljevskom Našom moći i po drugih obdržavati dati . . . . . : prava, ustav, zakonitu neodvisnost i zemljištnu cjelovitost Ugarske i posestrimih joj kraljevinah".

Jednako obuhvaćaju kraljevska zavjernica i prisega Ugarsku i Hrvatsku.

Za Ugarsku: ustav, zakonita nezavisnost, sloboda i zemljištna cjelovitost.

Za Hrvatsku: ustav, zakonita nezavisnost, sloboda i zemljištna cjelovitost.

Digitized by Google

To su oni nepomični stupovi „na pravu osnovane autonomije“ Hrvatske. Ovu je autonomiju uživala Hrvatska kroz mnogo stoljeća i njom se je ona uzčuvala. Ova joj se autonomija nemože pravno oduzeti nikakovim činom, nikakovim ugovorom i nikakovim zastupstvom: odreknuće takove autonomije vodi narod uviek do propasti.

Ugarska čvrsto se je držala te autonomije, uzčuvala je svoj ustav, svoju zakonitu nezavisnost i slobodu, pa se je ona u ovih posljednih 25 godinah tako silno podigla, kako to nije nikada slutila. Doduše obteretila je svoje državno kućanstvo velikimi žrtvami, sklopila ogromne zajmove i pritisnula je svoje narode pretežkimi daćami. Ali sve su ove žrtve dopriniele, da se otvore nebrojena pomoćna vrela; za mnogo razgranjene investicije, za trgovačku i gospodarstvenu politiku u velikom stilu, za uvedenje uz druga obćila, željezničke mreže, namienjene koncentričnom unapredjivanju produkcije i prometa, za silno i racionalno izrabljivanje zemlje i njezinog blaga, za uzpostavu ravnovjesja u državnom kućanstvu, za osiguranje čvrste trgovačke bilance, za podignuće svoga političkoga upliva, za svoje narodno ojačanje i za nadmoć svoga državnoga položaja.

Mi sve ovo spominjemo, bez ikakove zavisti, te iskreno želeći, da bi Ugarskoj za rukom pošlo, da svoj državni položaj i svoju nezavisnost u korist svih svojih narodah sve to više učvrsti i izgradi, te osigura proti svakoj pogibelji.

No slično želi i Hrvatska da zadovolji svojoj kulturnoj zadaći. Ona po prirodi imade zato sve preduvjete, njoj ne treba posegnuti u tudju sferu, njoj treba samo da se uzpostave njezina državna prava.

Jednako prav), kako Ugarska, tako i Hrvatska

Digitized by Google

može za sebe zahtievati i zahtieva. Jer jednako pravo leži u naših starodavnih zakonih, koji su kraljevskom zavjernicom i prisegom samo iznova potvrdjeni i zaprisegnuti. Ali niti onaj sabor, koji je nagodbu sa Ugarskom g. 1868. sklopio, pa tako ni kašnji sabori, koji su ovu nagodu revidirali i iz nova odobrili, nisu poštovali niti onaj svečani prosvjed hrvatskoga sabora od 31. prosinca 1866. proti njihovoj nezakonitosti, niti opomenu previšnjega reskripta od 27. veljače 1866. niti sadržaj kraljevske zavjernice i kraljevske zakletve, niti napokon neodtudjiva prava Hrvatske: ovi su sabori sklopili sa Ugarskom takovu nagodu, uslied koje su uništeni: ustav, nezavisnost i sloboda Hrvatske, a zemljištna cjelovitost nije uzpostavljena.

Dok su naši predji, vršeći samostalnost i neodvisnost zemlje prihvatom pragmatičke sankcije, u represantanciji od 15. ožujka 1712. na kralja Karla III. upravili znamenite rieči: „nulla vis, nulla captivitas nos Hungaris adddixit, sed spontanea nostra ultroneaque volutante, non quidem regno, verum eorundem regi nosmet subjecimus“; dok je to još i Ugarska regnikolarna deputacija u prvom svojem nunciju g. 1866. priznala riečmi: „to je na svaki način istinito, da se kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sa Ugarskom nikada nisu stopile u jedno tielo“, te zatim: „Ugarska hoće, da puke kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kao braću smatra; predobiti ih želi, a ne potlačiti“ — danas je Hrvatska uslied ovog „ugovora“, koji se nagodbom zove, politički podjarmljena, gospodarstveno slomljena, prava domena Magjarah.

Sve niti uprave i zakonodavstva Hrvatske usredotočene su u rukuh magjarskog ministra-predsjednika

Digitized by Google

njegovih drugovah, a prema tomu stvoreni su organi i uredbe u Hrvatskoj i Ugarskoj. Dočim su prije banovi naši, podčinjeni jedinomu kralju, obnašali svoju vlast u ovoj zemlji uviek sasvim neodvisno od ugarske kraljevine i njezinih makar kako imenovanih dostojanstvenikah; dočim su bili u saboru zaprisegnuti i po saboru predloženi, koje je pravo i Vaše Veličanstvo priznalo reskriptom od 8. studenoga 1861. — biva sada ban na predlog magjarskog ministra-predsjednika imenovan i svrgnut. Volja magjarskog ministra-predsjednika banu mora biti ravnalom u svih njegovih upravnih poslovih i pošto čitavo činovničtvo uz preriedke i to prividne iznimke biva neposredno ili posredno imenovano i dignuto po banu, to je volja magjarskoga ministra-predsjednika u danoj zgodi ravnalom i našemu činovničtvu.

S ovim u skladu skovan je i izborni red za hrvatski sabor. Ovaj izborni red podieljuje izborno pravo jedva samo $2^1/_2\,\%$ stanovničtva, a uz to još stavlja u službu vlade sveukupno činovničtvo, čitavi upravni aparat i naoružanu moć! Volja vlade mjerodavna je za saborske izbore, zastupnici vladine stranke u istinu imenuju se po banu i samo formalno biraju se pomoću njegovog organizovanog aparata. Da pod takovimi obstojnostmi hrvatski sabor nije samostalno tielo, da neima svoje vlastite hrbtenjače, te da je, čim se radi o magjarskih interesih, samo saborisajuće tielo Ugarske na hrvatskom zemljištu — to sliedi iz logike činjenicah.

Sloboda štampe u bitnosti nosi isti biljeg, jer konfiskacije odvise od volje organah državnog odvjetničtva, ovo pako od državnog nadodvjetničtva, ovo od bana, a ban opet od magjarskoga ministra-predsjednika.

Nije bilo dovoljno, da se ovako posvema ukine

Digitized by Google

ustav Hrvatske, oduzelo se je nagodbom još i najvažnijih granah uprave i zakonodavstva našemu narodu, te ih prenielo na ugarski sabor, odnosno putem istoga na delegaciju. Ova prava izviru iz državnog narodnog suvereniteta. Hrvatska je sva ova prava u svojem više stoljetnom odnošaju sa Ugarskom uviek samostalno i neodvisno posjedovala. Dokaz tomu jest činjenica, da je pače izvršivala i ona najviša suverenitetska prava, iz kojih teku sve druge državne ovlasti jednoga naroda.

Tako da samo nešto spomenemo, bijahu Arpadovci okrunjeni za kraljeve ugarske krunom sv. Stjepana, a u Hrvatskoj za naše kraljeve krunom Zvonimira, darovanom od pape Grgura VII. zavjerivši se svaki od njih: „Quum ad vos coronandus, aut vobiscum regni negotia tractaturus venero“.

Osobna sveza dakle nije se izražavala niti simbolom jedinstvene zajedničke krune, niti zajedničkom krunitbom.

U izborno doba birala je Hrvatska sasma neodvisno od Ugarske svoje kraljeve, a navadjamo samo izbor Ferdinanda I. obavljen u Cetinu dne 1. siečnja 1527. poslje smrti nesretnoga kralja Ljudevita II.

Tako utanačila je Hrvatska sa svojim kraljem Karlom III. god. 1712. pragmatičku sankciju, pa tako, da navedemo dokaz iz najnovije povjesti, upravio je hrvatski sabor iz svoje sjednice od 29. travnja 1861. na Vaše Veličanstvo smjernu prošnju, da mu se abdikacionalne izprave Njeg. Veličanstva kralja Ferdinanda V. i nadvojvode Frana Karla priobće istim načinom, kako su rečene državne izprave priobćene magjarskom saboru, i kojoj je molbi Vaše Veličanstvo reskriptom od 11. svibnja 1861. udovoljiti blagoizvolilo.

Digitized by Google

Tako je Hrvatska sve do najnovijega vremena izvršivala najviša državna suverenitetska prava posve nezavisno od Ugarske. Uz to ciela naša povjest obiluje nepobitnimi činjenicami, da je Hrvatska u svih granah svoje uprave i zakonodavstva vršila svoja državna prava takodjer posve nezavisno od Ugarske.

Danas je naša domovina i ovdje lišena svojih najvažnijih pravah. Najteže pako osjeća hrvatski narod gospodarstvo Ugarske u stvarih svojih financijah, poreza, trgovine i prometa, te šumah, dakle upravo u onih velikih granah uprave, koje najdublje zasiecaju u narodnogospodarstveni život.

Financijalni odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj jest odnošaj najdubljeg poniženja i lišava našu zemlju svakog dostojanstva.

Taj odnošaj vriedja svako pravno čuvstvo, protivi se zapovjedim morala, istine i čistoće. Ovaj odnošaj ima da počiva na načelu poslovodstva: Ugarska neka od javnih dohodakah Hrvatske podmiruje troškove za „nutarnju samoupravu“ i za „zajedničke poslove“ naše zemlje, pa da višak njoj izručuje.

Ugarska barata našimi novci po miloj svojoj volji, ona se obogaćuje žuljevi našega naroda, te još tvrdi, da Hrvatska živi od njezine milosti, da ona Hrvatsku uzdržava.

Sveukupni javni dohodci Hrvatske nigdje se ne izkazuju; Ugarska prima sve, a zaračunava samo jedan dio.

U ljetošnjom ugarskom državnom proračunu izkazuju se javni dohodci Hrvatske sa 20 milijunah forintih. Tu ne ima dohodakah hrvatskih željeznicah i tu manjka čitava povorka neizravnih porezah. Što se tako oduzima kontroli, iznaša mnogo milijunah.

Digitized by Google

Troškovi Hrvatske za njezinu „unutarnju samoupravu“ i za zajedničke poslove čitave monarkije uključivo bosanske vjeresije iznašaju ne sasma 10 milijunah. Preostaje od izkazanih 20 milijunah javnih naših dohodakah još 10 milijunah, koje Ugarska zaračunava na naše uže s njom „zajedničke poslove“ i na manipulacionalne troškove. Nu na dlanu je, da ovi troškovi Hrvatske nemogu biti veći od napomenutih dvijuh drugih skupinah izdatakah Hrvatske. Ta naša „zajednica“ s Ugarskom ne može da nas više stoji nego naša „nutarnja samouprava“ i zajednički troškovi monarkije skupa. I u istinu, oni „uži zajednički izdatci,“ u koliko su za Hrvatsku učinjeni, iznašaju jedva 6 milijunah.

Hrvatska bi morala dakle već od svojih izkazanih javnih dohodakah do 4 milijuna od Ugarske natrag dobiti. Nu ova nečini to, ona naprotiv pravi račun, po kojem za Hrvatsku plaća godimice 4 do 5 milijunah.

Evo, kako to biva:

U račun se stavljaju kamati državnoga duga, učinjena lih za Ugarsku i troškovi za investicije, učinjeni takodjer samo za Ugarsku.

Da su ovi izdatci izključivo na korist Ugarske učinjeni, dakle po svojoj naravi čisti ugarski izdatci, to se ne taji, ali to Ugarsku neprieči ni najmanje, da ih nama kao zajedničke stavlja u račun, te da nas od toga obterećuje sa 7·93%, što po prilici čini 10 milijunah forintih.

I pošto naši u ugarskom državnom budgetu izkazani dohodci nedosižu, da pokriju ove ugarske izdatke i time ovdje godimice nastaje manjak od 4—5 milijunah, to tvrde Magjari, da oni ovaj iznos svake godine za nas plaćaju, da time Hrvatsku subvencioniraju, troškove

Digitized by Google

naše „unutarnje samouprave“ podmiruju, jer mi da si ne bi mogli uzdržavati našu „autonomiju“, da oni za nas ne plaćaju „zajedničke“ troškove.

U javnosti u Ugarskoj i u inozemstvu po magjarskih organih predočuje se tako Hrvatska kao po Ugarskoj uzdržavana, kao da živi od milosti Magjarah, dočim se u istinu milijuni Hrvatske troše za Ugarsku! Ta fikcija o „uzdržavanoj Hrvatskoj“ utvrdjuje se sa računi ugarskog najvišeg računarskog dvora. Pa ovakove račune odobravaju peštanski sabor i magjarska velikaška kuća! Pače ova fikcija kodificirana je nagodom (§ 13.), te se upotrebljava kod svih razpravah izmedju Ugarske i Hrvatske kao pritisak, da se još više oklaštri „naša autonomija“ i otimlje naš imetak.

Tako se dogodilo sa našimi fondovi, osobito sa zemljo-razteretnom zakladom; tako biva sa našimi šumami, koje se velikim dielom upotrebljavaju u korist Ugarske.

Ne manje jadno izgleda na području drugih „zajedničkih predmetih“ Hrvatske, napose u stvarih trgovine i prometa.

Govoriti o „zajedničkih“ stvarih, jest samo fikcija, koja imade služiti, da Ugarska izrabljuje Hrvatsku. — Ugarskoj nije dosta, da Hrvatsku financijalno izcrpljuje, ona zahtjeva i provadja takodjer izrabljivanje našega prometa, naše trgovine i našeg proizvoda.

Hrvatska imade svoj vlastiti teritorij, svoju vlastitu teritorijalnu konfiguraciju, svoje vlastite vodene puteve, svoje naravne granice, svoje osobito podnebje, svoj osobiti način življenja i mišljenja, svoje navade i običaje.

Po tome se ravna i njezino narodno gospodarstvo,

Digitized by Google

njezina trgovina, produkcija i narodna industrija. To čini organizam, koji je nastao kroz stoljeća i koji se može uzčuvati i razvijati samo ojačanjem svojih udah.

Sasma drugi organizam sa sasma drugimi preduvjeti imade naravno opet Ugarska, od koje nas diele i naravne granice. Sada su kao preko noći, nagodbom one sile, koje uzdržavaju i oživljuju hrvatski organizam, podvrgnute kompetenciji magjarskoga sabora putem „za jedničkih posalah", t. j. naše su gospodarstvene sile time pale pod vlast Ugarske putem „zajedničkoga" sabora, koji s njima razpolaže i nad njima vrši dispozicionalno pravo. U ovaj se „zajednički" sabor doduše šalju zastupnici iz gore opisane većine hrvatskoga sabora, no u takovom razmjerno neznatnom broju, da u slučaju sukoba ugarskih i hrvatskih interesah nikada odlučiti nebi mogli.

Na ovom zajedničkom saboru riešavaju se uži „zajednički" poslovi Ugarske i Hrvatske jedinstveno. I pošto je ovaj sabor u svojoj pretežnoj većini samo zastupstvo magjarskih interesah, vodjeno po magjarskoj vladi i vladano jedino i izključivo magjarskim elementom, to je već time dan smjer njegovom djelovanju. I tako se na ovom „zajedničkom saboru" jedinstveno i jednolično uredjuju i stvaraju sveukupni izravni i neizravni porezi za Hrvatsku i Ugarsku, negledajuć ni najmanje na to, da li su preduvjeti za iste u Hrvatskoj jednaki onim u Ugarskoj.

Time se je u Hrvatskoj postiglo nenaravno i nerazmjerno veće obterećenje, nego li u Ugarskoj i to kako kod izravnog tako i kod neizravnog poreza, pače neku vrst poreza, kao n. pr. vojno oprostnu taksu, nemože naš narod radi svojih posebnih zadružnih odnošajah ni-

Digitized by Google

kako smagati. Tako su za promicanje produkcije i industrije u Ugarskoj, obzirom na tamošnje posebne odnošaje, uvedene s jedne strane pogodnosti, a s druge poteškoće, koje su kod nas uništile čitave proizvodne grane i razorile veliku jednostavnu narodnu industriju. Tako se na „zajedničkom saboru“ stvaraju zakoni o gradnji željeznica i obćilah, kojim je glavna svrha, da se koncentrira trgovina u Budimpešti i olakša izvoz na Rieku. Time kao što i jednakoj težnji služećimi tarifi, opustošena su naša znamenita tržišta Osiek i Sisak, Senj i čitavo primorje, zagušena je nutarnja trgovina pojedinih krajevah, te su odsudjena mnoga manja trgovačka mjesta na nemoćno životarenje. Pače iste željezne ceste, gradjene prihodi iz hrvatskih šumah, moraju služiti istim svrham.

Dočim se nadalje na „zajedničkom saboru“ dozvoljavaju ogromne svote za osušenje i za uredjenje riekah u Ugarskoj, čime se veliki predjeli privadjaju kulturi i industriji, moraju se naše rieke poradi propuštenog reguliranja zamuljivati i zasipati, dok se močvare sve to više šire, otimljuć plodovito tlo.

Parobrodarstvo se zatire, a time se lišava naše pučanstvo velikog privrednog vrela

Svi ovi faktori skupa uzrokom su, da privreda i sticanje u zemlji padaju, da zaduživanje ogromno raste, da stočarstvo propada, da ovršne prodaje naglo napreduju, da se seljački posjedi poradi prevelikih daćah prodavaju uz bezcienu, češće niti za jednu forintu, prehrana postaje slabom, bolesti zarazuju, fizična snaga naroda pada, kako to pokazuje unovačivanje, tako, da napokon autohtono pučanstvo, videći, da ga čeka prosjački štap, traži svoj spas u izseljivanju, dočim tudji elementi

Digitized by Google

zauzimaju njegovo mjesto. Nego osim toga naši se sinovi tjeraju tja iz takove privrede, koja je njima po Bogu i pravu namienjena. Na rodjenom tlu moraju uzmicati pred magjarskimi činovnici, te ovdje u vlastitoj zemlji, gdje bi morao gospodovati hrvatski jezik, počima se širiti magjarština.

To je današnji udes našega naroda, onoga naroda, na koji je Vaše Veličanstvo reskriptom od 7. travnja 1850. udostojalo upraviti sliedeće rieči:

„Izvršujemo vladarsku dužnost, koja nam srcu godi, dočim narodom ovim na njihovu toli sjajno posvjedočenu vjernost i privrženost za hrabro njihovo dostojanstvo i za neizmjerne za dobro države dragovoljno prinešene žrtve i čine, očitujemo cesarsku Svoju zahvalnost.“

A za njegove „neizmjerne za dobro države dragovoljno prinešene žrtve i čine“ hrvatski narod je kompetencijom „zajedničkoga sabora“ politički i gospodarstveno slomljen, izvrgnut propasti, a uredjenjem vlastitog svojega sabora lišen je svake odporne snage!

Za njegovu „toli sjajno posvjedočenu vjernost i privrženost“ vidi on još uviek, kako je njegova zemljištna cjelovitost raztrgana i kako su njegova uda razkomadana. U burnih vremenih hrvatski je narod druge narode, države i priestolja štitio svojim tielom, a danas u vrieme mirnog rada i kulturnog nadtjecanja mora on trpiti, da se njegova muka i njegov trud, njegovo poštenje i njegov imetak, njegova domovina i narodnost žrtvuju drugima.

Ali hrvatski narod hoće i mora da udovolji svojoj kulturnoj misiji, pa stoga neće nikada ovakovomu stanju podieliti svoju sankciju. To neka Ugarska promisli i

Digitized by Google

neka dobro prosudi, da nije nikada probitačno tjerati mak na konac.

Ugarska, shvaća li dobro svoje državne i narodne probitke, neima nikakvoga povoda, da Hrvatskoj u nje zinoj kulturnoj misiji put zakrčuje.

Za provedenje ove velike kulturne misije, trebamo mi naše gospodarstveno jedinstvo i samostalnost, koja opet nalazi svoj živi izraz u našemu ustavu, zakonitoj nezavisnosti i zemljištnoj cjelovitosti.

Ova velika dobra blagoizvolilo je Vaše Veličanstvo osigurati i zajamčiti našemu narodu kraljevskom zavjernicom i kraljevskom zakletvom. — Zahtievati oživotvorenje ovih velikih dobarah jest za to naše najsvetije pravo i naša najveća dužnost.

Mi se nipošto ne možemo ogriešiti o vjernosti prama svojemu kralju, tražeći postojano, da se u istinu provede sadržaj kraljevske zavjernice, a mi ne možemo pojmiti, kako nam Ugarska može zapriečiti oživotvorenje onih pravah, koja je sama priznala, utanačila i inartikulirala kraljevskom zavjernicom u smislu starih naših zakonah.

Nije neprijatelj nikomu onaj, koji vjerno i otvoreno zastupa svoje osvjedočenje i koji se sa svimi silami, koje mu stoje na razpolaganje, — bori za prava i obstanak svoga naroda.

Hrvatski narod ne čini neprijateljsko djelo, dok se neda odvratiti od svoje odluke, da sve žrtvuje, dozadnjega svoga daha, za postignuće svoje po Vašemu Veličanstvu prisegom potvrdjene slobode i nezavisnosti i dok osudjuje ono nasilno stanje, koje u ruhu ustava duboko vriedja njegove najsvetije osjećaje, prava i dobra.

Upravo s njegovim odvažnim i otvorenim postupanjem odkrivaju se uzroci nezadovoljstva, uništuju se

Digitized by Google

zametci spletkarenja i robske ćudi i tešu se oni stupovi, na kojih počiva uviek snažni lojalitet napram previšnjem priestolju i trajan sporazumak s prijateljskim narodom.

U tom duhu rekao je magjarski kraljevinski odbor god. 1866.:

„Ugarska nije zadovoljna time, da sveza, koja bude med njom i Hrvatskom obstojala, samo zakonom bude izrečena, već želi, da zakonu, obćim sporazumljenjem stvorenom, uzajamna čuvstva zajedničkih interesah, istine, pravednosti i ljubavi podieli jakost i život".

Takovi zajednički interesi počivaju u istinu u mnogostoljetnom zajedničkom življenju hrvatskoga naroda s jedne, a naroda Ugarske s druge strane.

Nagodom pako oni nisu zaštićeni, već uništeni. Skrajnje je vrieme, da se postupa po onom načelu: mi ćemo uviek rado uzeti u pretres predlog Vašega Veličanstva, koji bi na to smjerao.

Bog poživi i uzdrži Vaše Veličanstvo!

U Zagrebu, 16. kolovoza 1892.

Dr. Josip Frank. Dr. Ante Starčević. Dr. Ivan Banjavčić. Dragutin Grdenić. Dr. Mile Starčević. Gjuro Jakčin, Erazmo Barčić.

Digitized by Google

II.

Govor.

(Obrazloženje adrese).

Visoki sabor imao je danas priliku čuti dvie adrese (Na desnici: To nije bila adresa), adresu većine donešene redovitim putem, prema poslovniku, i adresu stranke prava, pročitanu dozvolom i osobitom tolerancijom presvjetloga gosp. predsjednika. Ja sliedim samo glas i čuvstvo pravednosti, dočim ovu toleranciju osobito naglašujem.

Kako su se samo dvie adrese pojavile u ovoj visokoj kući . . . (Na desnici: Nema dvije; to je samo kakva bi bila, kad bi mogla biti.) Kako su se do sada samo dva nacrta adrese pojavila u ovoj visokoj kući, tako će u napried samo rad dvijuh stranaka osobito markirati djelovanje ovoga sabora. Ovo je važan dogodjaj, koji će svakako koristno djelovati na razvitak javnih odnošajah. Činjenica ona, na kojoj se osniva ovaj pojav, uplivat će, ja sam osvjedočen, na razvitak stranačkih odnošajah u dobrobit domovine. U tom neleži nikakva preuzetnost, i neka nitko i ne traži u ovoj opazki kakve preuzetnosti. Ovom primjetbom ja želim samo upozoriti na povišenu našu zadaću, na naše veće dužnosti i na naše veće odgovornosti, te pozvati javnost, da naš rad podvrgne u napred još u većoj mjeri kritici, budnoj, strogoj, savjestnoj.

Što je nas potaknulo na nacrt naše adrese? Javno stanje zemlje. Što je naša težnja kod toga? Gospodarstveni preporod hrvatskoga naroda, njegovo narodno ujedinjenje njegova državna nezavisnost i sloboda. U koju svrhu? Da Hrvatska izpuni onu veliku kulturnu misiju, na koju naš narod ima neporecivo pravo uslied

Digitized by Google

svoje povjestne prošlosti uslied svojih velikih zaslugah za druge kulturne države i za priestolje, uslied svoga geografskoga položaja, te uslied onih njegovih sila, koje nedvojbeno u njem počivaju. Ja tvrdo vjerujem u tu kulturnu misiju, ja sam duboko uvjeren, da Hrvatska nezavisna i slobodna u ovoj monarkiji, kao pravi regnum socium Ugarske, da bi takva Hrvatska zadivila sviet svojimi kulturnimi uspjesi.

Svaki narod, pak bio još tako malen, samo ako je složan, može odoljeti svakoj sili i svakoj velevlasti; jer moralno čuvstvo postalo je danas važnim faktorom, koji nitko ne smije i ne može omalovažiti i pogaziti, neće li, da se to upravo na niemu najviše osveti. Narod, koji uztrajno brani svoju slobodu i koji se bori za svoja prava nepokolebivo i vierno, taj narod napokon razoružava i svoje neprijatelje, a hrvatski narod može to tim laglje postići, što on ne teži za tudjim imetkom, nedira u tudje sfere, i ne želi, da se upliće i mješa u tudje poslove; hrvatski narod želi samo svoj biti u svojoj kući, on to može postići, ali samo cielim hrvatskim narodom.

Nu ja sam isto tako osvjedočen o tom, da onaj put, na kojem se danas nalazi službena Hrvatska, ne vodi do toga cilja, već usuprot da vodi do nesreće, do propasti naroda. Zato je skrajnje vrieme, da se udari drugim putem.

Prema tomu dan je sadržaj i smjer nacrta jedne i druge adrese stanovištem jedne i druge stranke.

Predložena adresa većine, to je gouvernementalan izraz, a naš je nacrt narodan izraz. Adresa, nacrt većine kaže i izpovieda ono, što je 78 zastupnikah jače ili slabije vladine boje, voljna učiniti u ovom predsto-

Digitized by Google

jećem petgodištu. Nacrt naše adrese izpovieda ono, za čim teži hrvatski narod. Za vašim nacrtom stojite samo vi, (Zast. dr. Czernkovich: A tko je nas izabrao?) a za našim . . . (Na desnici: Samo vi); naš nosi oduševljenje svega hrvatskoga naroda. (Na desnici: Smieh, buka i povici: Koliko vas je? Čujmo!)

Gospodo, vi se smijete, vi se protivite tomu, a ja sam uvjeren, da ste i vi u vašoj nutrašnjosti posve osvjedočeni o istinitosti mojih riečih. (Smieh i buka na desnici.) Vi protestirate proti tomu gospodo, ali lahko je o tom pružiti dokaz. Nosimo ove osnove adrese van iz ove kuće pred pravi forum hrvatskoga naroda, pak omogućite, da hrvatski narod slobodno, bez svakoga pritiska, bez umješanja upravne skrbi, može svoj glas dati o jednoj i drugoj osnovi adrese, i vi ćete se osvjedočiti, kako se razlikuje svjetlo od tmine, i kako istina od zabašurenja. (Na desnici: To je istina.)

A drugčije i ne može biti, gospodo. Vaša adresa kao gouvernementalni izraz, kako je gospodin izvjestitelj to razložio, teži po njegovim riečima za tim, da uzčuva solidarnost s vladom, konformitet s vladom, dakle da bude većina i izraz većine u svakom pogledu i u svakom činu sasvim u skladu s vladom. (Na desnici: Tako i mora biti); takva adresa, takav nacrt neznači ništa nego uzdržanje onoga stanja, kakvo danas postoji, (Na desnici: Tako i mora biti), a to je gospodstvo Magjarah nad našim narodom. (Na desnici: To ne stoji.) Naša osnova, gospodo, želi ravnopravnost Hrvatske s Magjarskom. Vaša adresa: Hrvatska potlačena i podjarmljena; naša adresa: Hrvatska slobodna i nezavisna! Naša je adresa bolan izraz naroda, lišenoga protupravno svoje slobode i svoga državnog prava. Vaša

Digitized by Google

adresa je, rekao bih, katedratička mudrost, kojom se pozlaćuju okovi, koje naš narod nosi na vratu, na nogama i rukama.

Što mi vidimo te okove, što ih osjećamo i što se radi toga naša nutarnjost sgraža; (smieh na desnici), što se naša duša razpaljuje, kad to vidi i što osjećamo neodoljiv nagon, da razkinemo te okove, nu što nam s druge strane hladan razum nalaže, da naš cilj postignemo miroljubivim radom, da ne zaoštrimo onu oprieku, što postoji uzprkos vaših protestah medju Ugarskom i Hrvatskom, i što ne ćemo, da se bez potrebe zaoštruju ovakve oprieke, to je sve izraženo takodjer u ovoj adresi. Ali s druge strane i to, da mi nepokolebivo stojimo na našem stanovištu i da to ne ćemo napustiti i da ćemo hrvatski narod buditi, da mora težiti, dok ne postigne svoja sveta prava: to je naša sveta dužnost i zadaća, kojoj se uzprkos vašem prosvjedu nećemo nikada iznevjeriti.

I doista, vis. sabore, veoma je malo što osnova adrese većine ovog vis. sabora pruža hrvatskomu narodu za njegovu izgubljenu slobodu i za njegovu pogaženu sreću. Jer, gospodo, akoprem je g. izvjestitelj naglasio, da se slavna većina sabora stavlja u toj adresi i na stanovište, da će se još osim toga, što je vis. vlada naviestila u kr. reskriptu, brinuti za druge potrebe naroda, za njegove kulturne i gospodarske interese, to ovo stanovište ipak nije nikako izraženo u vašoj osnovi adrese tako, da bi se moglo vidjeti iz nje ona ozbiljna volja, koja je jamstvo za vršenje ma kakove kontrole prema vladi. Ja u osnovi adrese ne vidim — neka mi bude dozvoljeno reći — one osbiljnosti sa strane vladine, odnosno narodne stranke, koju nalaže patriotizam

Digitized by Google

u onom pravcu, da mora jedna stranka uviek vršiti kontrolu naprama vladi. U tom je pogledu osnova, a tako i slavna većina sabora sasma abdicirala pred vladom.

Da je tomu tako, mogu samo s jednim primjerom podpuno dokazati.

Zakonom od 12. srpnja prošle godine (br. 59. sbornika) stupio je u život onaj zlosretni pakt, što ga je sklopila prijašnja vladina stranka odnosno vlada s izaslanici magjarskoga sabora i s magjarskom vladom glede naše zemljorazteretne zaklade. Meni dakako sad post festum ne pada na um, da razdrobim sve triumfe, što ih je ovom sgodom slavila vladina stranka. Njezina vještina, odvažnost i uztrajna energija u popuštanju (Glasovi s desnice: Nismo mi popuštali. Nemir.), a njezina mlitavost u branjenju nije se ni tom sgodom uzdigla nad njezin obični niveau djelovanja i nad atmosferu, u kojoj i od koje ona živi. Zato ne treba mjeriti obseg i iztraživati dubljinu rane, koja je tom prilikom nanešena gospodarstveno izmučenom tielu hrvatskog naroda. Ja znam, gospodo, da ta rana neće zacieliti, nego da će krvariti dok bude nagode.

Danas želim upozoriti samo na to, da je ovim zakonom ustanovljeno, da su višci pomenute zaklade, koji su i onako oklaštreni, prepušteni u iznosu od 2,660.000 for. odredbam posebnog zajedničkog zakona, te da je i taj zajednički zakon jur davno dobio previšnju sankciju. To je zajednički zak. čl. XXVIII: 1891. § 1. ovoga zaj. zakona ovlašćuje ministra financijah, da jedan dio rečene svote — razumieva se manji dio — u iznosu od 1,197.000 fr. izruči zemaljskoj hrvatskoj blagajni, a to se imade učiniti u smislu § 5. alin. 1. financijalne nagode od g. 1881., za pokriće potrebština unutarnje sa-

Digitized by Google

mouprave kraljevinah Hrvatske i Slavonije. Od onda, gospodo, odkako je taj zakon dobio previšnju sankciju, pa do danas ima već više od jedne godine dana, a ipak tih višakah zemljo-razteretne zaklade iznosom od 1,197.000 for do danas nije ministar financija izručio kr. zem. hrv.-slav. blagajni, akoprem je to bez dvojbe bila njegova dužnost, jer potrebštine unut. samouprave kraljevinah Hrvatske i Slavonije ustanovljuje svakogodišnji proračun, indi je ministar financijah jur lani prije sastavljanja proračuna imao izručiti taj iznos hrv. zem. blagajni. Kr. zem. vladi odnosno banu bila je dužnost, da ovu svotu reklamira od ugar. ministarstva financijah za potrebe kraljevinah Hrvatske i Slavonije. Je li to do danas učinjeno od strane vlade? Je li taj novac reklamiran? Je li izručen hrv. blagajni? Da za to ne trebam posebne interpelacije na vladu staviti, želim i molim, da od nje o tom dobijem isvjestan odgovor. Ja neznam, koje je korake vis. vlada učinila, a'i znam, da do danas nije saboru predložena nikakova zak. osnova, kojom se odredjuje, kako se imadu višci zemljo-razteretne zaklade upotriebiti za gospodarstvene i kulturne interese Hrvatske, a tim je dokazano, da je opet krivnjom nadležnih faktorah zanemaren i zapostavljen kulturni interes našega naroda.

Sada gdje i kr. reskript i adresa govori o važnosti gospodarstvenog našeg stanja, bilo bi sasma umjestno, da se učini ma i najmanja primjetba, kojom se izriče nada, da će doskora ministar financijah izručiti višak zemljorazteretne zaklade za podmirenje potrebah unutarnje samouprave kraljevinah Hrvatske i Slavonije. Nu vi toga niste učinili, niste u tom pogledu niti jedne jedite riečce spomenuli. Ja moram uzeti da je vladinoj

Digitized by Google

stranci sve to posve dobro poznato, a ipak neima o tom u adresi niti najmanje opazke. Moglo se je reći od prilike ovako: „i hrvatski se sabor raduje tim više, da će moći udovoljiti svim potrebam na gospodarstvenom polju, što je u ugodnom položaju, da će se ova znamenita svota moći upotriebiti za namirenje raznih naših gospodarskih potrebah.“ To bi bilo prema vašem stanovištu, i bilo bi posve opravdano, nu to nije niti natuknuto u osnovi adrese, a to je dokaz, da se vladina stranka žaca vršiti i najmanju kontrolu prema vladi; a kad je tomu tako, onda mogu punim pravom tvrditi, da većina ovog vis. sabora u nacrtu adrese nezastupa onako svoje zadaće i dužnosti, kako bi to morala činiti. Jer ako pogledamo široko polje zanemarenih kulturnih interesah hrvatskoga naroda, to vidimo, koje orijaško djelo jošte na tom polju imade izvršiti za dobrobit naroda zauzet um i patriotizam.

Ja ću u tom obziru navesti samo jedan dokaz, koji neka služi za opravdanje i obrazloženje našeg nacrta adrese.

30. prosinca prošle godine bili su objelodanjeni prvi autentični rezultati pučkoga popisa obavljenog g. 1890. Zaslužni predstojnik našeg statističkog ureda podastro je te podatke Njeg. preuzvišenosti g. banu putem posebnog izvještaja koji je bio publiciran u „Narodnih Novinah“. Naši službeni organi bili su zapanjeni nad ovim rezultatom. Uzhićeni i presretni udarili su u talambase pokazujući na znamenit uspjeh. Prema pučkom popisu od prije 10 godinah, naime god. 1880. obavljenom, bilo je popisano u Hrvatskoj ukupno 1.892.499 prisutnih gradjanskih žiteljah, a sada 10 godinah kašnje g. 1890., bilo je popisano ukupno 2,183.590. Dakle zna-

Digitized by Google

menit priraštaj. Broj pučanstva skočio je u ovom desetgodištu za 291.091 dušu ili za 15·39%. Službeni pisac izračunao je tada, da će uz jednaki prirast za sliedećih 30 godinah iznositi i broj pučanstva 3.300.000, a za 50 godinah 4,400.000, te onda sasvim oduševljeno kliče: kojemu Hrvatu da tu nezakuca srce od radosti i ponosa kada pomisli na ovu buduću snagu svoga naroda! Dakako, da se tu nesmije zaboraviti na to, da je ovo desetgodište izpunjeno vladajućim nagodbenim sistemom i ponajviše sadanjom vladajućom erom. Ali, vis. sabore, ova stvar ima kao i svaka stvar i svoju drugu stranu, a ta je ovdje takove naravi, da je kadra probuditi najveću ozbiljnost i najveću zabrinutost. Ako naime sravnimo rezultate obih pučkih popisah i sračunamo po narodnosti obzirom na ukupno pučanstvo, onda vidimo ovo: God. 1880 bilo je u Hrvatskoj po narodnosti 90·48% žiteljah hrvatske narodnosti, a sada poslie 10 godinah konstatovano je pučkim popisom, da ih ima 87·89%. Zast. Stevan Popović: A šta su drugih 12%?

Zast. dr. Josip Frank: I na to ću doći; strpite se! Nadalje je konstatovano, da je postotni dio magjarske narodnosti skočio od 2·19%, na 3·15%, a njemačke narodnosti od 4·40% na 5·38%. Indi rezultat je taj, da je u ovom desetgodištu hrvatska narodnost prema broju ukupnoga pučanstva pala za skoro 3%, a da se je njemačka i magjarska digla za 1%! Sad da reflektitiram na ono, što je g. zast. Popović pitao, naime: što je sa prirastom od 12%? Gosp. zastupnik Popović je mislio na absolutni prirast. Ako se taj gleda, onda je istina to, da absolutni prirast kod hrvatske narodnosti iznosi 12%, ali absolutni prirast kod magjarske narodnosti iznosi 66%, a kod njemačke 41% Gospodo,

Digitized by Google

koja ogromna razlika! Upravo primjetba g. Popovića dokazuje, tko je ovdje u ovoj zemlji protežiran, a tko zapostavljen, tko privilegiran, a tko zanemaren, tko ovdje vlada, a tko trpi. Izvješće našega statističkoga ureda govori o tom sasvim čedno, al dosta razumljivo ovako: „Vanredno ovo množanje žiteljah Nehrvatah moralo se je dojmiti razmjerja medju pojedinimi narodnostmi na uštrb žiteljah hrvatske narodnosti.“ Nazadovanje hrvatske narodnosti vidi se sasvim jasno i pregledno u pojedinih županijah, kotarih i gradovih.

U sriemskoj županiji pala je u ovom razdobju hrvatska narodnost od 75% na 71%, dakle za 4%. U belovarsko-križevačkoj pala je hrvatska narodnost u ovom desetgodištu od 95%, na 90%, dakle za 5%. U požežkoj županiji pala je hrvatska narodnost u ovom desetgodištu od 88% na 82%, dakle za 6%. Napokon u županiji virovitičkoj pala je hrvatska narodnost u ovom desetgodištu za 7%, naime od 72% na 65% To su velevažni pojavi u našoj domovini, a g. Popoviću ću još i to kazati, da kad govorim o hrvatskoj narodnosti razumievam ne samo katoličke vjere žiteljstvo nego i pravoslavno . . .

Zast. Vaso Gjurgjević: I Srbe, nemojte se stiditi!

Zast. dr. Josip Frank: Nestidim se ni najmanje, usuprot želim vas upozoriti na ovu veoma žalostnu činjenicu, na ovaj veoma bolni pojav, jer bi upravo vi morali osobito na to gledati. Moram kazati, da se ovo nazadovanje osobito opaža kod pravoslavnih i to takvom mjerom, da ima mjestah, gdje je prije deset godinah bilo mnogo pravoslavnih obiteljih, a danas ih je skoro sa svim nestalo! Pripovjedao mi je jedan prija-

Digitized by Google

telj, o jednomu mjestu, kamo je nakon više godinah došao, ovako: Čudio sam se. Pitao sam za ovog i onog, za tu i onu obitelj pravoslavne vjere, neima ih, sasvim su izčeznuli, neima tu više pravoslavnog elementa. To je doista žalostno!

Zast. Gjuro pl. Gjurković: Ne brinite se za nj!

Zast. dr. Josip Frank: U ostalom ja sam osvjedočen, da ćete vi, koji ste pravoslavni, vašu pozornost na to obratiti.

Zast. Gjuro pl. Gjurković: Hoćemo, hoćemo, ni brige vas!

Zast. dr. Josip Frank: Situacija je takova, da u nekojih kotarih žitelji hrvatske narodnosti ne čine više od polovice ukupnoga pučanstva i ja ću samo neke podatke o tom dati. U kotaru Pakrac iznosi broj Nehrvatah 24%, u kotaru Osiek, — ne u gradu — iznosi broj Nehrvatah već 32%, u kotaru Ruma 36%, u kotaru Virovitica 38%, u kotaru Našice 40%, u kotaru Vukovar 41%, a u Daruvaru 55% Nehrvatah! Još ozbiljnija je situacija u gradovih. Broj žiteljah Nehrvatah u Varaždinu iznosi danas već 19%, u Belovaru 21%, u Požegi je u ovom desetgodištu broj Nehrvatah narasao za 8%, od 17% na 25%. U Zagrebu ima 30% Nehrvatah, u Mitrovici skočio je taj broj od 35% na 42% u ovom desetgodištu, a u Zemunu iznosi broj Nehrvatah 56%. U Osieku skočio je broj Nehrvatah u ovom desetgodištu od 59% na 64%, a u Rumi od 61% na 65%. Svagdje se vidi, da se u tom pogledu ide na gore.

Gospodo! To su upravo grozni rezultati, doista grozni, a ja pitam, što nam onda predstoji uz jednaki

Digitized by Google

prirast iza 50 godinah, kako je rekao onaj službeni pisac ? Da li se tu zbilja pokazuje snaga hrvatskog naroda u takvoj slici i u tako povoljnom stanju, da se može kazati, da mora zakucati srce Hrvatu od radosti i ponosa ? Ja mislim, da upravo obratno. Kako da Hrvat osjeti radost i ponos kod ovakovih rezultatah ? Tu se mora radost, koja inače — ja priznajem — pobubudjuje množenje žiteljstva, pretvoriti u žalost i težku zabrinutost, kada Hrvat vidi i kad osjeti, da mu se ono tlo, koje je pred malo vremena još sigurno držao, sada izpod njegovih noguh izmiče i gine i to ono sveto tlo, baštinjeno od otacah, posvećeno i nakvašeno tolikom plemenitom krvlju junačkih sinova ove zemlje ? ! Kako Hrvat da osjeća radost i ponos kada vidi, da ovdje biva ekspatriotiran, kad mu prieti pogibelj, da bude iztisnut iz svoga doma i sa svoga ognjišta ? Ja sam osvjedočen, da i vi shvaćate zamašaj ovih činjenicah, pak zato pazite kamo veslate i kamo tjerate hrvatskim brodom. Pogibelj je tu tim veća, što nas uči povjest i svakdanje izkustvo, da se tudje rase to uplivom jezika i običajah to uplivom gospodarstvenih i kulturnih odnošajah duševno sasvim preobraze i poprime narodnost one zemlje, gdje su našli drugu domovinu. Tako da navedem iz povjesti samo njekoliko primjerah Tvrdokorni Njemci iztočni Goti i Langobardi u Italiji postali su Talijani, i Burgundci, Franki i Kelti postadoše u Francezkoj Francezi, Slaveni i Vendi postali su vremenom pod uplivom njemačkoga elementa Niemci. Tako je drugud bilo, a samo u našem narodu ne dogadja se isti ovaj proces, ne vidimo, da bi hrvatski narod u sebe utjelovio tudje rase, već usuprot ove rase napreduju, a hrvatski narod pada.

Digitized by Google

Zast. Gjuro Gjurković: Je li i tomu nagodba kriva?

Zast. Josip Frank: Vidit ćete, da je nagodba kriva. Samo ovdje kod nas biva, da ovaj proces jednakim načinom nenapreduje, nego u suprot, da se matice tudjih rasah još više uvriežuju i razširuju. A to ne smije da bude! Hrvatska ima biti samo domena Hrvatah! Kako je god radostan pojav, da se ovdje množi žiteljstvo, ipak se ne smije izgubiti s vida, da svaki onaj, koji dolazi u ovu zemlju, koji traži i nadje povoljnih uvjetah za svoj obstanak, koji trajno ovdje od ovoga naroda živi mora izkazati ovomu narodu dužno štovanje tim, da se s vremenom sasvim prilagodi, utjelovi i asimilira hrvatskomu narodu. Usuprot tudje rase smatraju hrvatski narod inferiornim, a hrvatsku zemlju podredjenom. Uz te odnošaje razumijem, zašto ovaj proces ne napreduje na korist hrvatstva, i da hrvatska narodnost pada. Gdje leže dublji uzroci ovomu veoma zlokobnomu pojavu? Ovi se uzroci moraju pronaći, da se mogu izliečiti.

U tom nam pogledu statistika služi neizmjerno dobro, jer je vierna kao fotografički aparat, kao ogledalo. Sa statistikom možemo kao kroz sitnozor motriti tielo naroda i razmatrati mu bolestna i zdrava uda. Sa svim je opravdano ovdje govoriti o bolesti, jer je sa gledišta hrvatske narodnosti pojav raztvorbe hrvatske narodnosti svakako bolest. Statistika nam još pokazuje, da je ta bolest u nekojih krajevih naše domovine jako razširena i da je tielo narodno već veoma zahvatila, a u drugih krajevih te bolesti još neima. Možemo banovinu u tom pogledu razdieliti na dvie hemisfere. U prvo područje spadaju županije virovitička, sriemska, požežka, a u

Digitized by Google

drugo, u kom još neima te bolesti, jesu županije ličko-krbavska, Modruš-Rieka, jedan dio zagrebačke i jedan dio varaždinske, a u sredini leži županija Belovar-Križevac.

Nehotice ovdje iztražitelj dolazi na ideju, da pomisli na razne političke stranke u našoj domovini, na domene tih stranakah, jer politička je stranka organ naroda, u kojem pulzira politički život, koji se neda odieliti od ostaloga života naroda. Tu postoji svakako neka uzka sveza izmedju stranke i onoga područja, na kom se ova stranka širi. Vidimo takovih svezah izmedju strankah i dotičnih područjah u Italiji, u Magjarskoj, a držim, da je to donekle i kod nas. U nas ne mogu se suditi stranke onako prema broju, kako su zastupane u ovom saboru. (Zašto ne? zast. Gjuro Gjurković.) Zato g. zastupniče, jer ima takovih strankah, koje su u ogromnoj većini u jednom saboru, a ipak su u velikoj manjini u narodu; a i zato nadalje, jer ima s druge strane takovih stranakah, koje su u neznatnom broju u saboru, a ipak su u velikom broju zastupane u narodu. (Glasovi sa desnice: Uviek manje, nazadak, manjina!)

Ima i takove stranke, koja nije ovdje u saboru zastupana, a ipak postoji, (Glas sa desnice: Obzoraši!) a to je neodvisna stranka (Glas sa desnice: Pokojni! Zast. Crnković: De mortuis nihil nisi bene! Smieh). De mortuis nihil nisi bene veli g. Crković. (Smieh). Ipak je to zanimivo, da je još uviek ova stranka znatno zastupana u onih krajevih, gdje je ta bolest razširena. (Glas sa desnice: Gdje?) Ova stranka — neda se poreći — ima svoju domenu u virovitičkoj županiji: stranom kano srbo hrvatska u Sriemu, a stranom i u po-

Digitized by Google

žežkoj županiji. Ove se činjenice ne mogu poreći. Tu je pučanstvo najviše pomiešano, tu je ta bolest najviše napredovala. Nasuprot vidimo, da se ondje, gdje je nedvojbeno domena stranke prava, o čem se mora suditi po očitih činjenicah, — ova bolest nije se niti najmanje pojavila. (Glas sa desnice: Gdje narod propada!)

Jedna kratka pararela biti će veoma zanimiva. (Glasovi sa desnice: Čujmo!) U županiji virovitičkoj zahvatila je ova bolest 35% pučanstva, (Glas sa desnice: Ako je istina!) a u županiji ličko-krbavskoj ta bolest neima jošte niti 1%. (Glas sa desnice: Zašto?) U županiji je sriemskoj ta bolest zahvatila 29%, a u županiji modruško-riečkoj jedva se vidi 1% te bolesti. U županiji požežkoj iznosi ova bolest 18%, a u županiji zagrebačkoj i varaždinskoj osim gradovah izmedju $2^1/_2$ i $3^1/_2$%.

Kako sam uviek i prema protivniku lojalan, kazati ću i to, da imamo u zemlji i stranku staro-unionističku, te da ova stranka ima svoju domenu donekle u županiji zagrebačkoj, a donekle i u županiji varaždinskoj. Ali je i tu mnogo veća domena stranke prava, naposeb u Zagorju. (Prigovaranje sa desnice.) To je istina, koju ne hasni poricati.

Akoprem je ondje, gdje je ta bolest više već razširena, gdje je već više tlo zaraženo, odporna snaga naroda najslabija i ona moć, koja pretvara tudju rasu u vlastiti narod, najslabija; akoprem je s druge strane i to istina, da je ondje, gdje neima te bolesti, gdje je narod kompaktan, gdje je čvrst kao krš, gdje je zadojen samo hrvatskim mliekom i opojen hrvatskom misli, najveća odporna snaga naroda i najviše može tudji ele-

Digitized by Google

menat pretvoriti u vlastiti narod — sasvim bo je naravno, da ako tudjinac dodje u Liku ili u Zagorje, gdje se govori samo hrvatski, tamo mora s vremenom postati Hrvatom, mora se prilagoditi i utjelovíti onomu narodu; — akoprem su take stranke odraz tla iz koga su nikle, akoprem je prema tomu posve jasno, da je stranka prava pozvana po prirodi i po bogu da izvrši svetu zadaću svoga programa, ipak neću odatle zaključka stvoriti, jer mi nije stalo do toga, da navalim na jednu ili drugu stranku, nego mi je do toga stalo, da konstatujem objektivne činjenice, a po tom si može svaki otačbenik sam svoj sud i mnienje stvoriti, te ću sretan biti, ako time nešto doprinesem k spoznanju prave istine, ka konsolidovanju stranačkog života u Hrvatskoj u pravom patriotičkom hrvatskom smislu.

Sada da iztražimo prave uzroke ove bolesti. Po mom dubokom uvjerenju ovi uzroci leže, kako je g. zast. Gjurković kazao (Zast. Gjurković: Nisam kazao!), u nagodbenom odnošaju, koji postoji izmedju Hrvatske i Ugarske, a krivim i nagodbenu vladu i nagodbenu stranku (Sa desnice: Oho!), a krivim i naše više zavode. (Zast. Crnković: Oho!) Nu o svemu tomu ovdje govoriti, to mi danas nije moguće, jer bi o tom, kad bi hotio govoriti, morao tri dana govorit. Ja ću zato samo ovo kazati. Da se tudje rase mogu asimilirati jednomu narodu, mora taj narod svoj vlastiti život živjeti t. j. taj narod mora biti nezavisan, mora biti slobodan, mora biti u posjedu, uživanju i upotrebljivanju svih svojih silah — taj narod mora biti cjelokupan. Ovakov narod mora imati svoju cjelovitost, sve grane javnog života obuhvaćajući budget, taj narod mora imati svoje vlastite financije, mora imati svoje vlastito narodno gospodar-

Digitized by Google

stvo, mora imati u svih granah trgovine, obrta i industrije svoju inicijativnu vlast, da se može u kulturnom pogledu na narodno-gospodarstvenom polju proslaviti, da može ovdje takove uspjehe stvoriti, da kroz to postane simpatičan drugim narodom, jer i simpatija, koju stvaraju kulturni uspjesi, s vremenom čini, da se i druge rase rado asimiliraju tudjemu narodu. (Glas na desnici: A vojske netreba?) Vojske treba takodjer, (Zast. Vukotinović: Nisu ratoborni!) nu ja veoma žalim, što g. zastupnik, koji me prekida, nije me u stanju poduprieti, da i Hrvatska dobi svoju vlastitu vojsku, (Zast. dr. Ante Starčević: Ovo što imamo, vriedi koliko i vaša vojska! Na desnici glasovi: Dobro je!)

S druge strane narod, koji je u tako podredjenom položaju, kako je to hrvatski narod; narod, koji mora sav svoj dohodak izručiti drugomu narodu; narod, koji se mora zadovoljiti s onom porcijom, koju mu ustanovljuje tudji narod; narod, koji tako živi pod tudjim skrbničtvom; narod, komu ovaj tudji skrbnik čini onakve račune, da mu kaže, da živi od njegove milosti; narod koji je tako žigosan žigom, da ne živi od svoje vlastite sile; narod. koji neima inicijative na nijednom od onih velikih područjah, naime na polju narodno-gospodarstvenog života, trgovine, industrije, jer to sve odvisi od Magjarah; narod, koji neima iz vlastite inicijative naroda proizašle vlade, nego vladu, koju imenuje drugi narod, koja stoji i pada od volje drugog naroda; narod koji neima niti vlastitog državljanstva — a sve to i više toga uzkraćuje narodu hrvatskomu nagodba; narod napokon, koji živi u takvih odnošajih, da ogromna jedna stranka u saboru neusudjuje se u adresi izustiti, da u Hrvatskoj živi hrvatski narod, a toga neima u ovoj vašoj

Digitized by Google

adresi (Prigovaranje sa desnice), takov narod, ne čudimo se, nemože tudju rasu utjeloviti u svoje tielo, nečudimo se, da tudje rase smatraju ovakov narod inferiornom rasom, da tudje rase smatraju ovakovu zemlju podredjenom, koja se mora prilagoditi i služiti s njihovimi interesi. To je, gospodo, činjenica, to je posljedica nagode.

U težkoj borbi današnjeg vremena može samo onaj očuvati svoj obstanak, koji upotrebljuje sve svoje sile za svoj vlastiti organizam. Zato i samo zato traži stranka prava nezavisnost, slobodu i cjelovitost Hrvatske.

Nu danas vlada takov čudan nazor, da je današnje pokoljenje, današnja generacija nekako u strahu, kad čuje izustiti rieč „samostalnost", „neodvisnost" i „sloboda" kraljevine Hrvatske, (Zast. Gjurković: I Slavonije i Dalmacije.) kad čuje za program stranke prava. Ima ljudih, koji drže, da su veliki i dobri rodoljubi, ipak kad čuju rieč nezavisnost i sloboda kraljevine Hrvatske, (Zast. Gjurković: Slavonije i Dalmacije.) odmah misle, da je to prevrat, da su to razvratne težnje, da su ljudi, koji za tim teže, revolucionarci ter se nekako u strahu ogledavaju, nije li državni odvjetnik u blizini, da se nebi proti njima radi toga postupalo, što su u njihovom družtvu ovakove rieči izušćene.

Zato smo u nacrtu naše adrese na to upozorili, da je i samo Njeg. Veličanstvo u zavjernici i kraljevskoj zakletvi izrično ova prava i ova velika dobra hrvatskom narodu zajamčilo, naime nezavisnost, slobodu i cjelovitost hrvatskog naroda. Nadalje, pošto se u Magjarskoj, kad se o tih naših pravih govori, odmah viče, da je to panslavizam, to upućujemo u našoj adresi, da je sama Magjarska utanačila i inartikulirala nezavisnost, slobodu,

Digitized by Google

cjelokupnost i ustav kraljevine Hrvatske (Zast. Gjurković: Slavonije i Dalmacije) sa kraljevskom zavjernicom.

Kad je tomu tako, onda gospodo, ne mogu pojmiti, kako se stranka, koja ima na svom barjaku napisano samo: nezavisnost, slobodu, cjelokupnost i ustav Hrvatske, hrvatskoga naroda, stavlja izvan zakona. (Glas sa desnice: Nije stavljena.).

Kad mi, gospodo, tražimo slobodu hrvatskog naroda, neka svatko znade, da mi to tražimo samo u tu svrhu, da se mogu hrvatskom narodu dati i osigurati takove uredbe, da se može proslaviti na kulturom i gospodarstvenom polju, da može izvesti svoj gospodarstveni preporod, da može dično i častno zauzeti svoje mjesto u kolu kulturnih naroda Europe.

Ja mislim, ovo uzkratiti hrvatskom narodu, to nije pravedno, a najmanje je pravedno, kad vlastiti sinovi naroda ovo ne podupiru, kad drugi sinovi. koji idu za tim, moraju svu oštrinu zakona radi toga osjetiti.

Posljedice, koje nastaju radi uzkraćene nam slobode i nezavisnosti vidimo na velikom polju narodnog gospodarstva, gdje vlada danas politika sasvim neprijateljska narodu hrvatskomu. (Prigovaranje na desnici.) Na ovom velikom području mogla bi za dobrobit naroda zauzeta vlada naći izdašne mnoge prilike, da doskoči biedi i nevolji naroda. Nu kad pogledamo ovo prostrano polje, to vidimo, da su svi interesi hrvatskoga naroda silno zapostavljeni, zanemareni i izručeni. Onaj ekonomski život, koji u drugih kulturnih narodih proizvadja upravo čudesa, koji materialno blago naroda, množi koji stvara u narodu blagostanje, taj ekonomski život u našem narodu stagnira do mrtvila (Zast. Vukotinović: To je laž!) Kako laž? Vladajuća ovdje politika, koja

Digitized by Google

ima svoje sjedište u Budimpešti, tjera samo politiku koja se zove: „Raubbau“ t. j. otimati dotle i dok se može.

U istinu, gospodo, veoma je žalostna povijest hrvatskoga naroda i na gospodarstvenom polju. U djelu „Fürst Vencel Lobkowitz und seine Zeit von Adam Wolf izašlo u Beču u dvorskoj c. i kr. sveučilištnoj knjižari Braunmüllera, dakle u djelu nesumnjivom sa njegovog austrijskog lojaliteta napisana je na str. 273., 274. i 275. konferencija, koju su 20. ožujka 1670. držali Lobkowitz, Schwarzenberg, Montecuculi, Lamberg i dr. sama plemenita imena, kako vidite. Vjećali su o tom, kako valja ugušiti bunu, koja se pripravlja u Ugarskoj i Hrvatskoj. Vidite, gospodo, to su takodjer zajednički interesi Ugarske i Hrvatske, ali ne obzirom na bunu nego na zajedničko branjenje prava i ustava ovih zemaljah. U ovoj su konferenciji dakle zaključila ova gospoda, kako treba da se uhvati Petar Zrinjski ban, živ ili mrtav, pa zatim vele tamo:

Ja ne ću citirati njemački tekst — da će kroz to dobiti država tako silan imetak, da će moći platiti svoje dugove i veliku vojsku na noge dignuti.

Tako veliki imetak imao je Zrinjski i Nadaždy. I uhvatili su Petra bana Zrinjskoga. Kojim načinom svakomu od gospode je poznato. I ubili su ga, odrubili mu glavu i oduzeli mu silan imetak, hrvatski imetak! Karakteristična je epizoda, koju o tome izvješćuje tadanji francezki embasadeur Cremonville svomu kralju Ljudevitu XIV. On mu izvješćuje razgovor, što ga je imao sa Lobkovicem. Lobkovic da mu je predbacio: ako stevi samo 10% pridržali novca, što ga je Ljudevit XIV. poslao, da podupre bunu u Hrvatskoj i Magjarskoj, onda možete postati veoma bogat čovjek. Na to da mu je

Digitized by Google

Cremonville odgovorio: Gospodine kneže, a ja sam čuo da ćete vi dobiti 100% od imetka, što ste ga oduzeli magjarskim i hrvatskim velikašem, onda morate postati pravi Krösus.

Gospodo! Tako je silan hrvatski imetak oduzet bio, te razdieljen i upotrebljen za državu i vojsku. Povjestničari naši pripoviedaju, da nisu niti Turci tako harali u našoj domovini, kao Lamberg i Schwarzenberg. (Crnković: Podpisujem. Glas na desnici: To nisu bili Magjari.).

Ali, gospodo, kako danas postupaju u Budimpesti s hrvatskim narodom? Od zemlje, koja broji nešto više od dva milijuna dušah, koja neima nikakove industrije, koja je na najnižem, najprimitivnijem stepenu narodnogospodarskog života: od takove zemlje utjeriva se svake godine danak, koji već danas iznaša najmanje 30.000.000 (Zastupnik Gjurković: 35 miljunah) velim najmanje, jer u državnom proračunu imademo oko: 20.000 000 javnih naših dohodakah, k tomu dohodak od naših željeznicah sigurno 5 do 6,000.000 for.; za tim viši zemljorazteretne zaklade, koji će se sada svake godine davati Magjarskoj i Hrvatskoj, napokon neki neizkazani indirektni porezi, za tim investicionalna zaklada, to sve skupa iznosi najmanje 30,000.000 for.

(Zastupnik Gjurković: „I više“.)

Gospodo! Ja vas pitam, gdje vidite u Europi takovu zemlju, koja na tako nizkom niveau-u produkcije i industrije stoji, kako žali Bože naša, da toliko plaća. (Zastup. Gjurković: „U Ugarskoj“) Ne! jednakim načinom, ne! Pa ako želite, ja ću vam danas to dokazati, da je u Hrvatskoj indirektni i direktni porez od god. 1868. do danas za jednu trećinu veći, nego u Ugarskoj, a ipak su stvoreni jednaki zakoni za obje kraljevine.

Digitized by Google

A kako se postupa s našimi šumami, to je poznato.

Nedavno se je obratila jedna francezka banka na ministra poljodjelstva. (Na desnici: Aha!) te učinila ponudu, da želi kupiti jedan ogroman kompleks hrvatskih šumah, a ministar je bio pripravan prodati banki ove šume brevi manu, nu usljed uzrujanosti javnoga mnienja ministar je poslie jeftimbe razpisao, ali je bio tako kratak rok, da su konkurenti mislili, da nije dovoljno zaštićen interes konkurentah.

Ja znam, da je preuzv. g. ban intervenirao, jer su trgovci kazali, koji su kod njega bili, da se zauzeo da se rok produlji, ali da nije uspio. Dakle ja pitam, kako je to, da se iz hrvatskih šumah tako brzo prodalo za 4,500.000 for.? Kako Magjarska dodje do toga, da tako postupa s hrvatskim imetkom? Što bi Magjari kazali, da bi Hrvatska istim putem udarila s njihovim imetkom?, kad bi se batina okrenula. (Zast. Gjurković: A sisački trgovci?) Što je jednomu neugodno, to se nesmije ni drugomu činiti — milo za drago — ako se neće kazati, „šilo za ognjilo“.

Narod koji s drugim u savezu živi, mora uviek lojalno postupati.

Iz prihodah krajiških šumah grade se željeznice.

Ove su željeznice gradjene samo iz kapitala hrvatskoga dakle hrvatskim novcem. Za ovaj kapital ne plaća država nikakovih kamatah, jer nisu na dug gradjene, dočim su u Magjarskoj gradjene željeznice ponajviše na dug, a država mora od tih dugova plaćati znatne kamate, a ti se kamati stavljaju u naš zajednički račun a ipak, gospodo, ako su i ove željeznice gradjene hrvatskim novcem te nisu na teret Magjarskoj, ipak se

Digitized by Google

te željeznice eksploatiraju u interesu Magjarske i to takovim načinom, da su upravo na zator našim trgovačkim gradovom kao što je Sisak, Osiek, Senj.

I čitavo Primorje propada uslied ovakove željezničke politike. Koliko se muči grad Osiek, da se u tom pravcu politika na bolje okrene ? Što se muči grad Sisak, da može postati trgovačkim stjecištem i da može dobiti za to tarifalne pogodnosti. Bilo je deputacijah trgovačke komore i sbora, intervenirale su kod preuzv. g. bana i raznih ministarah, al Sisak ipak nije postao stjecištem. (Glas na desnici: „Jer nemože"). Zašto nemože ? Jer se kaže, da bi kroz to glavni grad Budapešta mogao trpjeti. Mi Hrvati možemo mnogo većim pravom zahtievati pogodnost za naše gradove, nego li to Magjari mogu to za se zahtievati pomoćju naših željeznicah, prvo, jer su ove željeznice s našimi novci gradjene, te stoga u prvom redu moraju služiti interesom hrvatskih gradovah, a drugo, jer je Budapešta danas na takov način dignuta, da iznaša promet 39,000.000 metričkih centih, a industrija u Budapešti konsumira 12,000.000 metr. centih, dakle već usljed ovog konsuma sliedi da mora onamo trgovina ići, a netreba se umjetnim načinom onamo svraćati.

Hrvatskim gradovom pako, koji su uništeni i opustošeni usljed takove politike, moraju se dati izvanredne pogodnosti, da se postepeno dovinu do onoga položaja, na kojem su i prije bili, te da mogu napredovat prema duhu i potrebam vremena i kulturnih zadaćah.

A kako smo to sve izgubili ! Samo time, što neimamo vlasti za uredjenje i ustanovljenje tarifa, što je zajednički posao i nagodbom Hrvatskoj oduzeto.

Zar dakle nije li ubitačna ova nagodbena po-

Digitized by Google

litika, (Glasovi „Nije“) koja zatire naše gradove, naš gospodarski život, naše trgovačke i prometne interese?

Ova tarifalna politika tako je tjesnogrudna da je uništila i parobrodarstvo na Savi i tim je presahnulo znamenito vrelo zasluge našem narodu.

Zar se u Ugarskoj ovako postupa. Ne! jer je to zlo, a za to ne bi smjelo biti ni kod nas, tako se nebi smjelo postupati izmedju jedne i druge države, a kamo li u tako uzkom odnošaju, kako je stvoren na temelju nagode izmedju Ugarske i Hrvatske.

Ovi se odnošaji moraju promieniti, a ovakovom adresom, kako ju vi predlažete, ne može se to postići (Glas na desnici: Niti ne ćemo). Udarite drugim putem dok ne bude prekasno.

U poslednjoj proračunskoj razpravi, gdje sam, kako je poznato, kontumaciran bio, govorio je, ako se ne varam g. Herić i u mnogo je slavio zajednicu interesah, kao kulturnu stečevinu izmedju Ugarske i Hrvatske. (Zast. Herić: „Pri tom ostajem.“)

Kakove je plodove ova zajednica rodila, malo prije sam pokazao.

Ne ima dvojbe, da ondje, gdje se interesi dvajuh narodah više slože i sjedine, gdje se spliću u jedno tako, da interesi jednoga naroda podupiru interese drugoga naroda, tu mora produkcija postati jačom, tu se moraju kulturni uspjesi pokretati u većoj mjeri, tu se mora blagostanje jednoga i drugoga podignuti.

Ali to može biti samo ondje, gdje su dva naroda ravnopravna: slobodan jedan i drugi! Narod pako, koji je potlačen, financijalno zarobljen (Na desnici: Nije istina. Prigovor.) gospodarski slomljen, (Smieh na desnici) takav narod u takovoj zajednici biva uviek zagušen.

Digitized by Google

Narod pada, umire, a tudjinci napreduju — to je rezultat!

Gospodo! Istina je, što sam neki dan čitao — a tim ću dovršiti. (Žamor; na desnici: „Čujmo“.) Grozno je gledat, kako jedan narod umire. Bog nije dao čovjeku živacah, da može sve to podnositi. Kroz godine i vjekove ležati u mukah, u trzanju. Vidjeti i osjećati, kako udo za udom pada pod udarci, pod toljagom nasilja, kako bivaju odtrgnuti od tiela; naslieditи sve živce i osjećaje odsječenih udah i siromašnom jadnom truplu naprtiti sve boli čitavoga tiela — to je doista odviše! Jer narod, koji trpi, nije poput bolestnoga čovjeka. Narodu, koji trpi, duševne se sile ne slabe, nego usuprot još se više jačaju, a one su boli najveće, koje ne muče samo tielo nego i dušu, to su najveće i najgroznije boli, koje posvema shvaća um. Ali u tom leži i naša nada, jer tko živi u tom trzanju, koji sve to motri i osjeća i koji vidi, kako se živci, žile i mišice opiru i reagiraju na nanešenu bol, tko vidi tu nutarnju borbu i silnu težnju za ujedinjenjem svih silah naroda, taj osjeća s narodom, i taj će si reći, još nije sve izgubljeno, još se može postići i uzpostaviti ujedinjenje i nezavisnost Hrvatske, ona divna harmonija hrvatskog naroda, ali skrajnje je vrieme, da se drugim putem udari. Adresom većine, držanjem većine mi ćemo doći samo do propasti. Razmišljajte o tom! Ja neću glasovati za vašu adresu. (Živio! Živio! na ljevici!)

Bayerische Staatsbibliothek München

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

FÖRDERUNGSWERK
St. Nikolaus
BERUFSBILDUNGSWERK
8871 DÜRRLAUINGEN